

ביאורים

לאור דבריו של הרמב"ם בפרק זה, אודות הבחירה החופשית המוחלטת שיש לאדם, עולה שאלת הידיעה והבחירה. אם הקב"ה יודע מראש את כל מעשי האדם, בחירתו של האדם היא אשליה. האדם לא באמת בוחר, מכיוון שהוא צריך לעשות את מה שקבעה הידיעה האלוהית. ואם נאמר שהבחירה החופשית הוא מוחלטת, ואין הקב"ה יודע מה יבחר האדם, נמצא שאנו אומרים שה' לא יודע הכל, וממילא חסר בו מהשלמות.

הרמב"ם עונה תשובה מפתיעה לשאלה זו. יש שאלות שאנו צריכים לחפש להן תשובה. אך ישנן שאלות שלא צריך לחפש להן תשובה, מכיוון שהשאלה אינה שאלה. למשל, השאלה אם השמש מחממת או מקררת היא שאלה טובה שיש עליה תשובה. אך אם נשאל אם השמש מתוקה או מרה, זוהי שאלה שאין עליה תשובה. לא בגלל שהיא שאלה קשה מאוד אלא בדיוק להפך. השאלה כלל לא מתחילה, מכיוון שהמושגים מתוק או מר, לא מתייחסים לשמש. אלו שני קווים מקבילים שאינם נפגשים.

שאלה מעין זו היא השאלה על הידיעה והבחירה. הרמב"ם אומר שהנחת היסוד של השאלה הזו מוטעית. הנחת היסוד היא שידעת ה' היא כמו הידיעה שלנו, אך בעצם אין הדבר כך. אצלנו, בני האדם, אנחנו והידיעה שלנו אלו שני דברים שונים. יש ידיעות שאנו לא יודעים ורק לאחר שנלמד נדע. אם כך, אנו יכולים לחיות גם בלי הידיעות האלה. לעומת זאת, הקב"ה וידיעתו הם דבר אחד. לא נתוספה לו בומן מן הזמנים ידיעה שלא ידע מקודם. אנחנו לא יכולים להבין זאת עד תום מכיוון שלא נפגשנו עם סוג כזה של ידיעה.

ולכן השאלה על הסתירה בין ידיעת ה' לבחירה החופשית לא מתחילה. הבחירה החופשית קיימת, כמו שלמדנו והוכחנו. זה לא סותר את ידיעת ה' מכיוון שזו לא ידיעה אנושית שמתנגשת עם בחירה חופשית, אלא זה סוג אחר של ידיעה, שכלל לא נמצאת על אותו מישור של הבחירה החופשית.

הרחבות

• שאלת הידיעה והבחירה

אין פנו כח לידיעה היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הפרואים ומעשיהם. הראב"ד בהשגותיו, כתב: "לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה". (בהמשך כתב הראב"ד שאין תשובה ניצחת על קושייתו של הרמב"ם, אולם בכל זאת כתב תשובה שהעיד עליה שאינה מספקת).

הרב יוסף קאפח, כתב על השגת הראב"ד: "ואין רבנו מעורר את השאלה כדי למצוא לה תירוץ או כדי לתרצה כפי שחשב הראב"ד? ודימה שהוא פתח בדבר שאינו יכול להשלימו ואין הדבר אמת אלא רבנו השלימו והשלימו גמרו וסיימו עד תומו כי רבנו בעומק הסברתו בא לעקור את השאלה מעיקרה. רבנו מלמדנו כי כל עצם השאלה מתעוררת מתוך בורותו במושגי האלהות. כי אלו ידענו את ה' אלהי ישראל כפי יכלתנו לא היתה כאן שאלה, וכל כולה לא באה אלא מפני שדמינו והזינו שידיעתו דומה לידיעתנו או מעין ידיעתנו..." [פירושו הרב קאפח לרמב"ם, סעיף קטן יט].

שאלות לדיון

- מהי כוונת הרמב"ם בדבריו שאצל הקב"ה הידיעה אינה חוץ ממנו?
- מדוע, בעצם, שאלת ה"ידיעה ובחירה" מטרידה כל כך?

1ה שפוא תאמר: והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה קדם שיהיה; ידע שזה צדיק ידעת ה' או רשע, או לא ידע? אם ידע שהוא יהיה צדיק - אי אפשר שלא יהיה צדיק; ואם תאמר שיידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע - הרי לא ידע הדבר על בריו!

2ה ידע שתשובת שאלה זו "ארפה מארץ מדה ורחבה מוני ים" (איוב יא, ט), וקמה עקרים גדולים והררים רמים תלויים בה. אבל צריך אהה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר.

3ה כבר בארנו בפירוש שני מהלכות יסודי התורה (הלכה ט) שהקדוש ברוך הוא אינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו, פכני אדם שהו ידעתן שנים, אלא הוא יתברר שמו, ודעתו - אהד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בריו. וכשם שאין פח באדם להשיג ולמצא אמתת הבורא, שפאמר: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג, כ), כך אין פח באדם להשיג ולמצא דעתו של בורא. הוא שהנביא אומר: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי, נאם יי" (ישעיה נה, ח). וכין שפן הוא - אין פנו פח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הפרואים ומעשיהם.

4ה אבל ידע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקדוש ברוך הוא מושכו ולא גוזר עליו, לא לעשות פה ולא שלא לעשות פה. ולא מפני קבלת הדת בלבד ידע דבר זה, אלא בריות ברורות מדברי החקמה. ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על כל מעשיו כפי מעשיו, אם טוב ואם רע. וזה העקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

על בריו - לאמתו, בשלמותו. כבר בארנו - הרמב"ם עוקר את השאלה מיסודה ואומר ששאלות בני האדם יסודן בבורות במושגי האלוהות. בני אדם שואלים על ידיעת ה' מתוך השוואה לידיעת האדם, אבל מושג זה אינו קיים בקשר לה'. מרכיביו המציאותיים של התיאור 'האדם יודע' הם שניים, האדם והידיעה, ואילו ה' הוא אחד, ונמצא שידיעתו היא חלק ממנו. לכן, כשם שאין האדם מבין את ה' לאמתו, הוא אינו מסוגל להבין את אופן ידיעתו. אמתת הבורא - מהותו. קבלת הדת - המסורת.